

je nebo nebo, zemlja zemlja, a čovjek čovjek, za to ne postoji nikakav drugi razlog osim onoga da je to tako htio Onaj koji ih je stvorio.«⁵

Knjigu zaključuje osvrt autora na osobu Nikole Kuzanskog, čiji naslov ističe njegovu važnost i aktualnost i za nas današnje: NIKOLA KUZANSKI KAO SUVREMENIK – O dometu života i mišljenja Nikole Kuzanskoga. Prema Wisseneru, riječ je o »osobnosti koja je njegovo vrijeme i u njegovo vrijeme učinila nešto krajnje zapaženo«. Mišljenje koje ne samo da doseže do nas već će možda svoju punu afirmaciju dosegnuti u budućnosti.

Raznovrstan je prinos Kuzanskoga europskoj kulturi. Njemu možemo zahvaliti jedan od prvih zemljovida Srednje Europe, on je prije Galileja istaknuo da je Zemlja jedno nebesko tijelo među drugima. Ne naziva ga slučajno Johannes Kepler »božanski velikim«, a Giordano Bruno uspoređuje ga s Kopernikom. Njegova kršćanski usmjerena filozofija, koju on označuje kao »laičku filozofiju«, upućuje na to da ona nije samo stvar klerikâ učenjakâ već svačija stvar, jer se u njoj radi »o svakom čovjeku u njegovu odnosu prema Bogu, svijetu i bližnjemu«. Kuzanski neke od svojih knjiga izričito posvećuje »laicima« kao »Idiotae libri« (1450.), što ne znači ludake nego skladne grčkoj riječi »idios« – onima koji su »doista« ljudi.

Knjiga što ju je za tisak priredio i preveo Željko Pavić, zapravo je Wissenerova habilitacija. Ona će u svakom slučaju doprinijeti boljem poznavanju mišljenja Nikole Kuzanskog.

Vesna Batovanja

Rainer Thurnher

Hermeneutička fenomenologija kao angažman

Prevela Darija Domić, priredio Damir Barbarić, Matica hrvatska, Zagreb 2004.

Knjiga *Hermeneutička fenomenologija kao angažman* trideseta je i, s otprilike 280 stranica, dosad najobimnija u filozofskom nizu knjižnice »Parnas« Matice hrvatske, u kojoj su dosad izašli naslovi čiju dostupnost u hrvatskom

prijevodu teško da je moguće precijeniti. Knjiga se sastoji od dvanaest zasebnih tekstova, što ih je autor tijekom godina objavio u raznim zbornicima i časopisima. Filozofi koje autor u tekstovima obrađuje su Heidegger, Husserl, Platon, Humboldt i Nietzsche, s tim da je polovina tekstova posvećena Heideggeru.

Ono što knjizi daje dodatnu vrijednost za čitatelja jest to što autor, zahvaćajući u cjelinu opusa filozofa kojeg obrađuje, neprestano u brojnim fusnotama upućuje na mjesta u opusu na koja se referira, tako da se čitatelj preko tih referenci može dalje uputiti u originalne tekstove i samostalno nastaviti rad, znajući gdje što u njima može pronaći. Sam se autor uglavnom suzdržava od vlastitih filozofirajućih pokušaja. U tekstovima obično postavlja pitanja na koja onda u djelu obrađenog filozofa traži odgovor, ili iz sabirućeg prolaženja kroz djelo izvlači tezu koja nam približuje i rasvjetljava filozofa o kojem je riječ, a koja kod njega možda nije na jednom mjestu jasno eksplicirana. Na taj način autor na malo stranica uspijeva izuzetno proširiti i produbiti znanje i, što je važnije, razumijevanje čitatelja, te upravo to knjigu svrstava među najpreporučljiviju sekundarnu literaturu. Pogotovo će studenti od nje profitirati ako im se nađe na popisima literature. Knjiga zahtijeva određeno minimalno predznanje i autor stalno ostaje na razini stvari o kojoj je riječ, ali su njegov jezik i izraz jednostavni, a izlaganje metodično i pedantno, što čini »tvrd« problematiku knjige iznenađujuće pristupačnom. Kako je polovina tekstova posvećena Heideggeru, poželjna je barem početna upoznatost s problematikom *Sein und Zeit*-a.

Filozofijski *credo* samog Thurnhera možda je najbolje izražen, osim u samome naslovu knjige, u bilješki o autoru koju na kraju daje Damir Barbarić: »Filozofija se, prema Thurnheru, mora otvoriti za cjelokupnost fenomena u najrazličitijim područjima zbilje te ujedno raditi na tomu da za svako posebno područje zasnuje i razvije vlastiti, njemu primjereni način razumijevajućeg pristupa.« Tu se daje i citat autora koji objašnjava njegov u ovoj knjizi očitovani pretežuci interes za Heideggera: »Tko danas želi filozofirati, mora se upustiti u raspravu s Heideggerom. Nijedan put više ne vodi mimo njega. I oni koji ga ignoriraju, odbijaju ili pobijaju često su, posredno preko drugih filozofa, ovisni o njemu.«

Pošto svaki od tekstova zaslužuje da se na njega ukratko pojedinačno osvrne, te pošto želimo zainteresirati potencijalne čitatelje da

5

De beryllo 29 (P I.fol.189 v).

prostudiraju ovu vrijednu knjigu, izložit ću u najkraćim crtama sadržaj svakog od tekstova.

U prvom tekstu, »Svijet života i znanost u Edmunda Husserla. Naputak za usporedbu fenomenologije i konstruktivnog realizma«, riječ je Husserlovu suprotstavljanju pozitivističkoj paradigmi, koja niječe cjelokupnu zbilju svijeta života. Husserl tu uvodi svoj pojam intencionalnosti, iz kojega slijedi da »zbilje mogu postojati uvijek samo relativno prema intencionalnim odnosima subjekata prema njima«.

Drugi tekst nosi naslov »Husserlove *Ideje* i Heideggerov *Bitak i vrijeme*«. Heidegger je pri lektiri *Logičkih istraživanja* bio zaokupljen razumijevanjem prividnog protuslovlja između prvog i drugog sveska. Dok prvi opovrgava psihologizam, drugi opisuje kako se spoznaja gradi iz činova svijesti. Rješenje je bilo u tome da je Husserl u drugom svesku i kasnije u *Idejama za čistu fenomenologiju i fenomenologijsku filozofiju* htio da se intencionalni činovi shvaćaju kao činovi čiste svijesti, dakle, »svijesti uopće« u Kantovu smislu.

Nasuprot shvaćanju *Bitka i vremena* kao u sebi zatvorene cjeline (zbog čega je knjiga isprva i bila shvaćena kao filozofija egzistencije, na tragu Kierkegaarda i Jaspersa), treba joj pristupiti kao dijelu opsežnijeg filozofijskog programa koji je u njoj zacrtan, ali samo djelomično izveden. Tekst »Heideggerov *Bitak i vrijeme* kao filozofijski program« mogao bi se s obzirom na temu i intenciju smatrati najreprezentativnijim za cijelu knjigu. U njemu se daje zgodan prikaz značenja hermeneutike za Heideggera, kojem je stalo da pokaže raznolikost ustroja bitka i predrasumljenje bića na temelju hermeneutičkog predujma.

Rani Heidegger šuti o Bogu, kaže Thurnher u tekstu »Zapažanja o Heideggerovoj teologijskoj apstinenciji prije 'okreta'«, i objašnjava kako ni njegova rana predavanja (1920/21.), *Fenomenologija religioznog života* (prevedena i u nas), ne prekidaju tu šutnju u bitnom smislu. Suvremenici, kao npr. Sartre, smatrali su da ga to pitanje ne zanima te su ga smatrali agnostikom ili ateistom. Paralelan je primjer neopozitivističko prisvajanje Wittgensteina (koji međutim kaže za svoj *Tractatus* »smisao te knjige jest etički«, te kako je važan drugi dio te knjige – onaj koji nije napisao).

Takoreći nastavlajući se izravno na prethodno, Thurnher u tekstu »Bog i prigoda. Heideggerova protuparadigma spram onto-teologije« odmah ustvrđuje kako je Heideggerovo mišljenje u svojoj najdubljoj jezgri obilježeno bitnim odnosom prema pitanju Boga,

te tu upućuje prvenstveno na djelo *Prinosi filozofiji*, »posljednja fuga« kojeg kruži oko »posljednjeg Boga« i događaja njegova »mimoilaska«.

»Zašto je posvuda biće, a ne ništa? Dijagnoza i prebolijevanje nihilizma u Heideggera«, naslov je slijedećeg teksta. S tim ništa koje se objavljuje kroz najpotresnije riječi, Heidegger se nastojao najozbiljnije filozofijski susresti. »Strepnja objavljuje ništa«, kaže op u predavanju *Što je metafizika?*. »Uronjenost tubitka u ništa na temelju skrivene strepnje čini čovjeka čuvarom mjesta za ništa.« Thurnher kao središnju tezu svog teksta ističe »da svaki govor o nihilizmu i o temeljnim iskustvima ništavnosti ne može predmnijevati neko nešto koje se može općenito identificirati.

»Povratak u temelj vlastitoga kao uvjet za razumijevanje drugoga u Heideggerovu mišljenju«, odio je u kojemu Thurnher govori o Heideggerovu izriječju: »Nema druge filozofije osim zapadnjačke. 'Filozofija' je u svojoj biti toliko izvorno zapadnjačka da nosi temelj povijesti Zapada.« Početak zapadnjačkog mišljenja i skriveni izvor sudbine Zapada određuje to da u Grčkoj bitak bića postaje onim dostojnim mišljenja. Zapadnjački čovjek, međutim, po Heideggeru ne može sam otvoriti novo svjetsko doba. To on može tek u dijalogu s nezapadnjačkim načinima mišljenja, s »malobrojnim velikim počecima«, prvenstveno zen-budizmom i taoizmom. Stoga Heidegger svoje mišljenje opisuje kao »prethodno«.

U tekstu »Heideggerovo mišljenje kao 'fundamentalna etika'?«, Thurnher ne postavlja pitanje bi li se iz Heideggerova djela dala iščitati ili izvesti neka etika, već je li Heidegger baš intendirao nešto poput etike? Iz *Bitka i vremena* proizlazi da etika podliježe optužbi zaborava bitka i da kao tradicionalna filozofska disciplina preskače fenomen svijeta. No, kaže Thurnher, Heideggerova kritika tradicionalne etike upravo upućuje izvan sebe same.

Popperova teza o Platonu kao neprijatelju otvorenog društva vidi u Platona kobno povezivanje ideja: (1) utopijske socijalne tehnike; (2) totalitarizma odnosno antiindividualizma; te (3) historicizma. Thurnherov tekst »Popperova interpretacija Platona« ograničuje svoju namjeru na ispitivanje Popperove interpretacije Platonova historicizma. Popper prigovara da historicizam nije znanstven, tj. da je historiciističke teorije nije moguće empirijski provjeriti. On je također i opasan, pogotovo tamo gdje tvrdi da sreću suvremenih

naraštaja treba žrtvovati u korist budućih, što treba odbaciti iz moralnih razloga.

U tekstu »O strukturi i sadržaju Platonova *Fedra*. Platonov *Fedar* kao polemički spis o teoriji odgoja«, Thurnher naglašuje da primjereno razumijevanje *Fedra* nije moguće bez odgovora na pitanje što taj dijalog čini cjelinom te se priklanja tumačenju koje kaže da je to kritičko razmatranje vrijednosti retorike. Podnaslov rada sadrži Thurnherovu formulaciju iste stvari, jer retorika je za Platona u svom navlastitom vidu umijeće vođenja duše.

Platonovo pitanje o ispravnosti imenâ (u *Kratilu*) pretpostavlja postojanje kriterija ispravnosti i neispravnosti jezika, dakle područje koje je očevito samo po sebi bez posredovanja jezika. O tomu govori tekst »Otvořenost jezika. Istraživanje uz Humboldtovu tezu o jezičnom viđenju svijeta«. Thurnher zaključuje: »Upravo... prisnost u odnosu čovjeka, jezika i svijeta, odnosu koji treba zasnivati uvijek iznova, jest ono što po Humboldtovu povezuje sve jezike i viđenja svijeta u njihovoj individualnosti. Budući da ih uvažava, Humboldt ne povlači one konzekvencije za koje su drugi vjerovali da ih moraju povući iz njegove teze.«

Posljednji tekst nosi naslov »Jezik i svijet u Friedricha Nietzschea«. U njemu Thurnher jednim svojim djelom ponavlja neke teze iz prethodnog, a onda se zapučuje dalje u temu iz naslova. Thurnher se pita: kako na sam jezik povratno djeluje otkrivanje uvjeta nastanka jezika? Isprva se čini kako je Nietzscheu stalo do reformiranja jezika koje bi omogućilo jeziku da izražava čisto postojanje. Usporedivši Humboldtovo i Nietzscheovo shvaćanje jezika, Thurnher kod potonjeg uočava jedan paradoks. Nietzsche se s jedne strane stavlja na tlo romantičarske (dakle ne više platonovske) jezičke filozofije i usvaja njezinu relativističku misao o jezičnoj konstituciji uma, a s druge strane shvaća jezik na način platonovske tradicije i njome određene racionalne gramatike, uslijed čega mu jezik i gramatika ostaju sinonimi. »Čini se«, zaključuje Thurnher, »da je očuđenje jezika posljednja mogućnost kojom se autonomni intelekt, otuđen putem jezika, osvećuje samom jeziku«.

Riječ je o iznimno vrijednoj knjizi, iz koje se može jako puno naučiti. Već je pri letimičnom pregledu očito kako je autor rijetko dobar poznavatelj svih u knjizi obrađenih područja. Objavljivanje ovog hrvatskog prijevoda treba pozdraviti, jer Hrvatska se može pohvaliti obimnom i kvalitetnom recepcijom

Heideggerove misli (Sutlić, Petrović, Pejović...). Ovakvi prijevodi daju dodatni poticaj da se ta tradicija nastavi. Heidegger i danas, gotovo osamdeset godina od objavljivanja *Sein und Zeit*-a, obilježuje našu filozofsku situaciju više negoli i jedan drugi filozof. Ulaženje u dijalog s njime ostaje naša glavna zadaća, jer to znači i dijalog s cjelokupnom poviješću filozofije. Pristupačnost ovakvih prijevoda daje nadu i pouzdanje da ni Hrvatska neće iz tog dijaloga izostati.

Vanja Brkljač

Philippa Foot

Die Natur des Guten

S engleskog na njemački preveo

Michael Reuter,

Suhrkamp Verlag, Frankfurt am
Main 2004., 162 str.

Neprijeporna je činjenica da se u drugoj polovici dvadesetog stoljeća probudio snažan interes za Aristotelovu etiku. U tom smislu pojedini filozofi govore o stanovitom »rearestotelizaciji« (*Realistotelisierung*) suvremene Etike.¹ Djelo američke autorice Philippe Foot *Natural Goodness*, odnosno prijevod na njemački jezik *Die Natur des Guten* (Narav dobra), vrijedno je pozornosti iz nekoliko razloga. Kao prvo, Foot pripada onom dijelu suvremenih anglosaksonskih filozofa koji u svojim etičkim diskursima snažno zagovaraju i promiču Aristotela, a s njime i novi smjer u okviru etike, naime tzv. »Virtue Ethics« (Etiku kreposti). Oslanjajući se tako na svog učitelja Aristotela, Foot se u knjizi *Die Natur des Guten* pita, može li i kod racionalnih bića – ljudi, pronaći neko prirodno, samo njima svojstveno dobro prema kojem bi se njihovi čini procjenjivali, kao što je to slučaj s ostalim živim bićima? Za hrast je tako npr. svojstveno, kaže Foot, da *mora* imati duboke korijene i za lavicu da se *mora* brinuti o svojoj mladunčadi donoseći im lovinu. Bez tih svojstava hrast ne bi bio dobar hrast, niti lavica dobra lavica. Odgovor na prethodno pitanje biva, dakle, potvrđan i Foot ga nalazi u praktičnoj racionalnosti, te dalje u 'krepostima', a

1

Usp. Otfried Höffe, »Aristoteles' universalistische Tugendethik«, u: Klaus P. Rippe und Peter Schaber (ur.), *Tugendethik*, Recklam, Stuttgart 1998., str. 42.